

УДК 159.922.7:372.3

Н.С. Славіна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕМОЦІЙНО – ПОЧУТТЄВОГО РОЗВИТКУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗА УМОВ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ НАВЧАЛЬНО – ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Основними напрямками розвитку емоцій та почуттів, які зумовлюють гармонійне особистісне зростання дошкільника є: розвиток здатності розпізнавати основні емоції за характерними зовнішніми ознаками; розвиток емоційних переживань від менш стійких до швидкоплинних; розвиток емоційної чутливості, емпатії – співпереживання; формування вищих почуттів – моральних, естетичних, інтелектуальних.

Ключові слова: емоції, почуття, емоційні переживання, діти дошкільного віку.

Основными направлениями развития эмоций и чувств, которые обеспечивают гармонический личностный рост дошкольника: развитие способности распознавать основные эмоции по характерным внешним признакам; развитие эмоциональных переживаний от менее стойких до быстротечных; развитие эмоциональной чувствительности, эмпатии – сопереживания; формирование высших чувств – нравственных, эстетических, интеллектуальных.

Ключевые слова: эмоции, чувства, эмоциональные переживания, дети дошкольного возраста.

У ролі досліджуваних були діти старшого дошкільного віку від 6 до 7 років, педагоги та їх батьки з різних умов навчально-виховної роботи дошкільного навчального закладу. Серед них: 80 батьків, 50 дітей 6 років, 45 дітей 7 років, які виховувались в дошкільних навчальних закладах №20, №15 м. Кам'янка – Подільського в традиційних умовах, а також 80 батьків і 45 дітей 6 років, 40 дітей 7 років, які виховувались в дошкільному навчальному закладі №53 м. Житомира за програмою особистісно-

орієнтованого навчання. У роботі з даними дітьми ми такі методики методики.

За методикою “Визначення емоцій за фотографіями” в дослідженні брали участь 95 дітей, які виховуються в традиційних умовах ДНЗ, із них 50 дітей 6р.віку, 45 дітей 7р. віку та 85 дітей, які виховуються в особистісно-орієнтованих умовах, із них 45 дітей 6 років, 40 дітей 7 років.

Аналізуючи отримані результати, ми виділяємо найбільш характерні типи сприймання дітьми емоцій. Це дифузний, аналітичний, синтетичний та аналітико-синтетичний типи.

Отже, дифузний тип характеризується тим, що сприймання емоції відбувається глобально та поверхнево, діти починають виділяти окремих, часто одиничний елемент експресії (у більшості випадків – це очі.). Аналітичний тип сприймання емоцій характеризується тим, що емоція пізнається завдяки виділенню елементів експресії. У більшості випадків діти спираються на вираз обличчя, а не позу тіла. Синтетичний тип сприймання емоцій характеризується тим, що це вже не глобальне та поверхневе сприймання емоцій, а цілісне, узагальнене. Аналітико – синтетичний тип сприймання емоцій характеризується тим, що діти виділяють елементи експресії та узагальнюють їх.

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика розподілу дітей за типами сприймання емоцій (у%)

Типи сприймання емоцій	Діти з традиційних умов навчальних закладів		Діти з особистісно-орієнтованих умов ДНЗ	
	Вік дітей			
	6 років	7 років	6 років	7 років
Дифузний	10%	–	–	–
Аналітичний	39,6%	–	–	–
Синтетичний	50,4%	60%	52%	42%
Аналітико - синтетичний	–	40%	48%	58%
Всього	50 чол.	45 чол.	45 чол.	40 чол.

Як бачимо з таблиці, 10% дітей 6 років, які виховуються в традиційних умовах ДНЗ мають дифузний тип сприймання емоцій. Діти називають емоцію, але сприймають її поверхнево, нечітко. Діти починають виділяти окремих, часто одиничний елемент експресії (у більшості випадків – це очі). «Я впізнав, що він сумний, по очах». Що стосується дітей з особистісно– орієнтованих умов ДНЗ, то дифузний тип сприймання емоцій у них відсутній.

З таблиці видно, що 39,6% дітей 6-го року життя, які виховуються в традиційних умовах ДНЗ, мають аналітичний тип сприймання. Такі діти називають емоцію, але лише за окремими

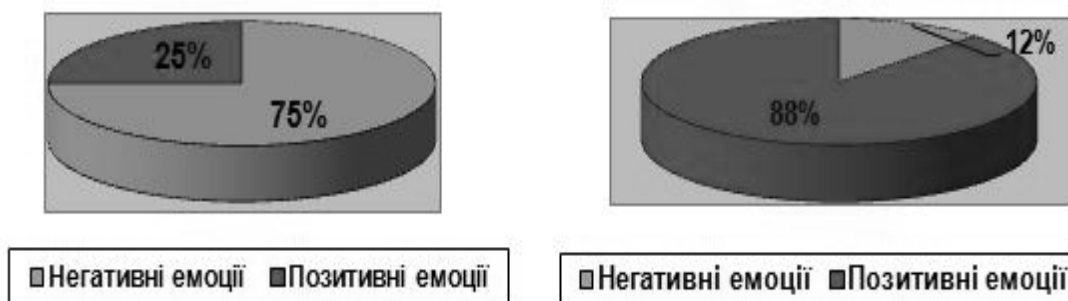
ознаками, в основному за виразом обличчя. Наприклад, “Цей хлопчик злий, тому що він не посміхається”, “Хлопчик сумний, він плаче, ось у нього сльоза”. Цей тип сприймання емоцій відсутній у дітей, які виховуються в особистісно–орієнтованих умовах ДНЗ.

50,4% дітей 6-го року життя, які виховуються в традиційних умовах ДНЗ та 52% дітей з особистісно–орієнтованих умов, притаманний синтетичний тип сприймання. Такі діти сприймають експресію обличчя в цілому, але ознаки не диференціюють (“Хлопчик сумний, тому що він сумує”).

З таблиці видно, що 48% дітей, які виховуються в особистісно – орієнтованих умовах ДНЗ мають аналітико–синтетичний тип сприймання емоцій, діти виділяють елементи експресії та узагальнюють їх. (“Хлопчик сумний, тому що у нього очі сумні”). У дітей з традиційних умов ДНЗ такий показник не виділяється.

Таким чином, результати обстеження та порівняння за даною методикою дітей з різних умов навчально–виховної роботи є досить різними. Розвиток сприймання емоцій по-перше, залежить від віку дитини. Якщо порівняти дітей 6-го і 7-го року життя, то можна говорити про тенденцію розвитку здатності до сприймання емоцій. У дітей 7-го року життя майже однакова кількість по синтетичному і аналітико-синтетичному типу сприймання. Тобто з віком здатність до сприймання та розуміння дітьми різних емоційних станів зростає. По-друге, це залежить від модальності переживання. Діти краще розпізнають такі емоції, як радість, сум, страх, злість. А важче описати емоційний стан при сприйманні здивування, образи, почуття провини. По – третє, прослідковується певна залежність типів сприймання емоцій від умов ДНЗ, показники вищі у дітей, які виховуються в особистісно – орієнтованих умовах.

Дана методика дає можливість визначити, які саме емоції, позитивні чи негативні, більше розрізняють та обирають діти старшого дошкільного віку.

Традиційні умови ДНЗ Особистісно-орієнтовані умови ДНЗ
Рис. 2.1 Діаграма розрізнення позитивних та негативних емоцій старшими дошкільниками з різних умов ДНЗ.

З малюнка видно, що діти старшого дошкільного віку, які виховуються в традиційних умовах ДНЗ більше знають, розпізнають негативні емоції (75%), хоча за своєю природою дитина життєрадісна, весела, активна. В порівнянні з дітьми, які виховуються в особистісно – орієнтованих умовах, то ці діти позитивні емоції розпізнають краще (88%), ніж негативні (12%). В цьому виявляється певне протиріччя. Чому саме дитина життєрадісна, весела обирає негативні емоції. Можлива проблема у вихованні дитини, у її розвитку, її ставлення до оточуючих і до себе. Це все об'єднується в проблему психологічних умов, в яких розвивається і виховується дитина.

Методика “Вивчення емоційно-обумовленої поведінки дошкільників” дає змогу дослідити особливості розвитку емпатії, розуміння дитиною емоційного стану свого ровесника, дорослого, чи здатна дитина виявляти співчуття, чи здатна дитина до допомоги іншим, чи здатна виявляти почуття обов'язку, як реагує на невдачі. Аналіз результатів даної методики проводився за такими показниками.

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика ставлення дітей до ровесників

Вік	Діти з традиційних умов навчальних закладів			Діти з особистісно-орієнтованих умов ДНЗ		
	позитивне	негативне	амбівалентне	позитивне	негативне	амбівалентне
6 років	73,3%	20%	6,6%	94,3%	–	5,7%
7 років	92%	–	8%	96%	–	4%
Всього		95 чол.			85 чол.	

З таблиці видно, що 20% дітей 6-го року життя, які виховуються в традиційних умовах ДНЗ, негативно ставляться до ровесників, що стосується дітей з особистісно–орієнтованих умов ДНЗ, то негативного ставлення до ровесників у них немає. У дітей 7-го року життя і з традиційних умов, і з особистісно – орієнтованих умов зовсім немає дітей, які б негативно ставились до

ровесників.

73,3% дітей 6-го року життя і 92% дітей 7-го року життя, які виховуються в традиційних умовах ДНЗ все ж таки мають позитивне ставлення до ровесників. На запитання: “Чи можна сміятись, коли твій товариш впав?”, діти відповідають: “Ні, тому що з тобою теж може статись”, “Не можна, йому боляче”, “Не можна сміятись, а потрібно допомогти”.

Діти 6 років 94,3% та 7 років 96%, які виховуються особистісно – орієнтованих умовах ДНЗ позитивно ставляться до ровесників. Керування процесом розвитку позитивного ставлення до ровесників, в умовах особистісно–орієнтованого підходу, займається дорослий (вихователь та батьки). Їх робота спрямована на розвиток у дошкільників доброзичливого ставлення до товаришів у групі, взаємодопомоги, яка ґрунтується на принципі систематичного виховного впливу на емоційно–почуттєву сферу дитини, на формування вмінь та навичок міжособистісного спілкування дитини з ровесниками.

Таблиця 2.3

Порівняльна характеристика здатності дітей до допомоги іншим

Вік	Діти з традиційних умов навчальних закладів			Діти з особистісно-орієнтованого навчального закладу		
	За власним бажанням	З ініціативи дорослого	Відсутність допомоги	За власним бажанням	З ініціативи дорослого	Відсутність допомоги
6 років	63,3%	23,3%	13%	95%	5%	–
7 років	94%	6%	–	98%	2%	–
Всього		95 чол.			85 чол.	

63,3% дітей 6 років та 94% дітей 7 років, які виховуються в традиційних умовах ДНЗ здатні виявляти допомогу за власним бажанням. Що стосується дітей з особистісно – орієнтованих умов ДНЗ, то цей показник становить: у дітей 6 років 95%, у дітей 7 років 98%, що значно вище. Діти старшого дошкільного віку здатні до допомоги за власним бажанням, без допомоги чи ініціативи дорослих, коли потрібна допомога. На запитання до I ситуацію діти відповідають: “Так, я допоможу прибрати іграшки”.

Таблиця 2.4

**Порівняльна характеристика вміння дитини розуміти
емоційний стан іншої людини**

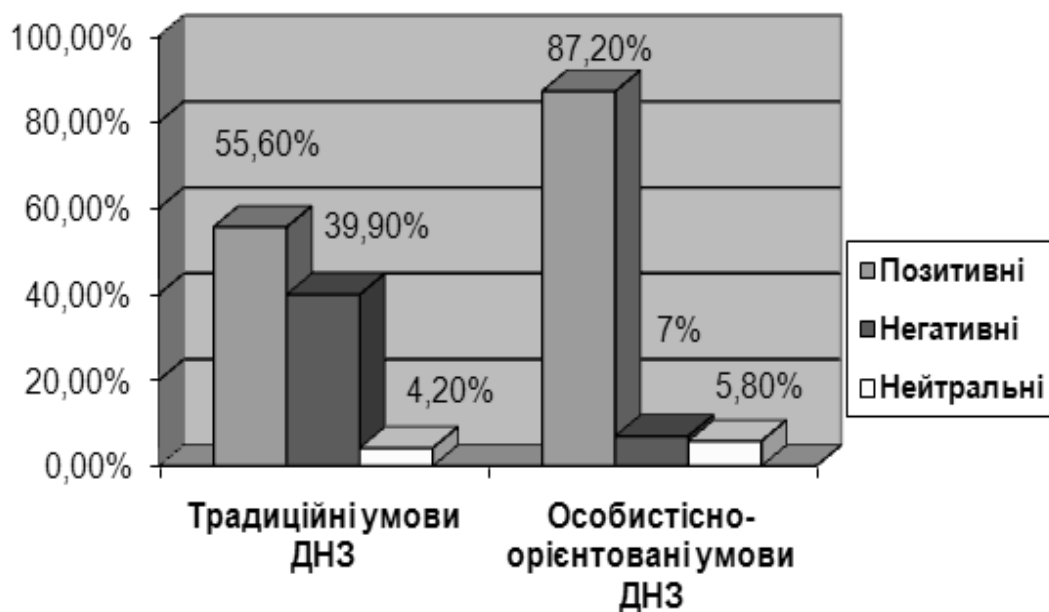
Вік	Діти з традиційних умов навчальних закладів		Діти з особистісно-орієнтованих умов ДНЗ	
	Розуміє	Не розуміє	Розуміє	Не розуміє
6 років	90%	10%	90%	10%
7 років	100%	–	100%	–
Всього	95 чол.		85 чол.	

90% дітей 6-го року життя і 100% дітей 7-го року життя, які виховуються в традиційних умовах ДНЗ та в особистісно-орієнтованих, розуміють емоційний стан іншої людини. “Віра сказала, щоб Катя дала їй руку і підняла її”, “Віра сказала мамі і рану Каті замастили”. Отже, чим старша дитина, тим більша в неї здатність розуміти емоційний стан іншої людини.

Отже, чим дитина старша (6-7 років), тим вона більш здатна до допомоги, до виявлення почуття обов’язку, розуміння емоційного стану іншої людини, виявлення турботи по відношенню до молодших дітей та тварин і здатна адекватно реагувати на успіх і невдачі. Це доводить положення про те, що саме у період 5 років тільки починають розвиватися і здатність до розуміння емоційного стану іншої людини, і здатність диференціювати різні переживання і стани, розпізнавати їх за виразом обличчя та адекватно реагувати на них. Діти старшого дошкільного віку можуть встановлювати зв’язки між життєвими подіями, переживаннями людини та їх виразом обличчя; робить елементарні припущення з приводу настрою рідних та близьких. Дитина адекватно реагує на слова, дії, вчинки різних людей, може стримати свою імпульсивність та агресію.

Протягом тривалого діагностичного дослідження методикою «Кольоропанорама» було виділено значущі загальні і індивідуальні емоційні стани. На основі аналізу традиційної оцінки кольорів, яка характеризує різні відтінки психічних станів, ми виділяємо їх блоки: позитивно забарвлені, негативно забарвлені та нейтральні стани (обумовлені нечіткими вираженнями, де кількісні показники позитивних та негативних станів однакові або ж серед виборів кольорової гама переважає зелена). До кольорів, які відображають позитивні емоційні стани дітей, були віднесені червоний, жовтий, оранжевий. Синій, чорний, фіолетовий кольори – негативні емоційні стани досліджуваних. До нейтральних емоційних станів

віднесено вибір дітьми зеленого кольору.

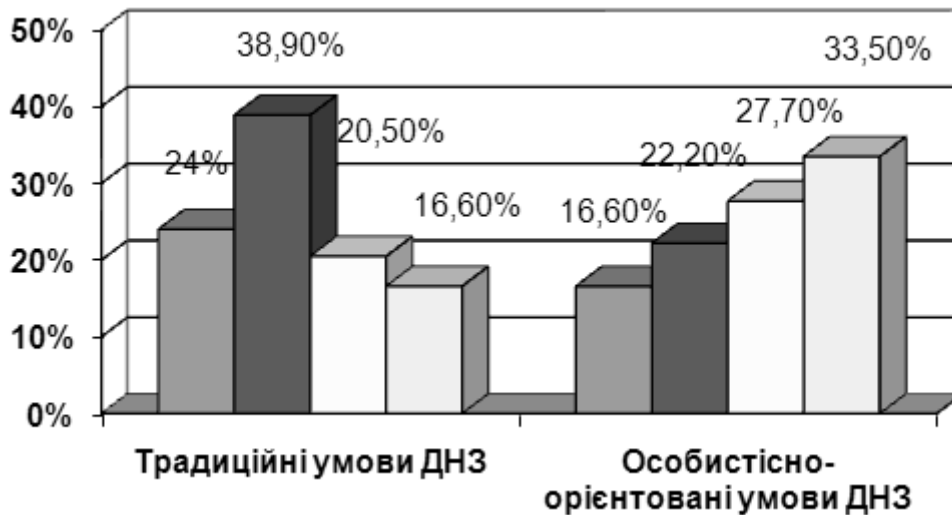
Рис. 2.2 Порівняння кількісних показників розподілу емоційних станів у старших дошкільників

З малюнку, видно, що перший блок позитивних емоційних станів дошкільників характеризує провідну тенденцію самопочуття досліджених, в якій ми виявили групу дітей з яскраво забарвленими станами. У дітей з традиційних умов ДНЗ цей показник становить 55,6% від загальної кількості досліджуваних. Достатньо вираженими у дітей є негативні емоційні стани, які яскраво проявляються у 39,9% дітей. Найменш вираженими у дошкільників є нейтральні емоційні стани (4,2%). При порівнянні з дітьми з особистісно – орієнтованих умов ДНЗ, ми побачили певну відмінність. Отже, показник позитивних емоційних станів виявляється у 87,20% досліджуваних, який значно вищий за показник у дітей з традиційних умов ДНЗ. Негативні емоційні стани, у дітей з особистісно – орієнтованих умов ДНЗ виявляються у 7% досліджуваних, в порівнянні з 39,9% досліджуваних з традиційних умов ДНЗ. Нейтральні емоційні стани у дітей з особистісно – орієнтованих умов ДНЗ виявляються у 5,8% досліджуваних.

Отже, на основі результатів проведеного діагностичного дослідження у дітей старшого дошкільного віку ми виділяємо емоційні стани різного забарвлення: позитивні, негативні та нейтральні. Хоча у дошкільників з традиційних умов ДНЗ і переважають активні, позитивно забарвлені емоційні стани, їх емоційне самопочуття не можна вважати абсолютно

благополучним. Вихователі недостатньою мірою сприяють створенню позитивної взаємодії між дитиною та педагогом. Тому і спостерігається група дошкільників з тривожними, негативними емоційними станами, що є ознакою почування психічного дискомфорту дітей.

Методика “Розпізнавання почуттів”. Дана методика спрямована на перевірку здатності дітей розпізнавати різні види почуттів, таких як дружби, співпереживання, радість, задоволення, захоплення, жадібність, почуття гордості за добре виконане завдання, почуття відповідальності. Для цього дитині пропонується роздивитись 8 рядів картинок із зображенням різних персонажів, зв’язаних між собою значимою ситуацією. В кожному випадку дитині необхідно зрозуміти ці взаємозв’язки на основі аналізу емоційних станів, які відображені в міміці кожного з героїв ситуації. Всі картинки даних ситуацій супроводжують спеціальні питання, які спрямовують дитину на пошук потрібного зображення.

Рис.2.3 Порівняння кількісних показників розподілу почуттів старшими дошкільниками.

Результати проведення даної методики яскраво ілюструють можливості і здібності дітей з особистісно – орієнтованих умов. Такі діти правильно розрізняють види простих і складних емоцій, видів почуттів, безпомилково встановлюють взаємозв’язки між мімікою кожного із героїв та їх емоційним станом, правильно відповідають на запитання, активно і емоційно виконують завдання, з цікавістю, з переживанням того, щоб все було зроблено найкраще.

Отже, для виявлення особливостей емоційно–почуттєвого розвитку ми виділили наступні критерії: 1- рівень емпатійного ставлення до інших людей; 2- рівень сприйняття емоційного стану

інших людей; 3.- рівень емоційної відкритості, виявлення емоцій та почуттів в активній діяльності, в грі. Рівні емоційно–почуттєвого розвитку старших дошкільників за умов використання різних навчально–виховних технологій зафіксовані у таблиці.

Таблиця 2.5

Порівняння критеріїв емоційно–почуттєвого розвитку дітей з різних умов ДНЗ

Критерії емоційно–почуттєвого розвитку	Діти з традиційних умов ДНЗ			Діти з особливо-орієнтованих умов ДНЗ		
	Достатній рівень	Низький рівень	Всього	Достатній рівень	Низький рівень	Всього
1. Емпатійне ставлення	16	18	34	20	13	33
2. Сприйняття емоційного стану інших людей	16	15	31	24	8	32
3. Емоційна відкритість	19	16	35	23	12	35

Як видно з таблиці 2.5, за першим критерієм емпатійне ставлення до іншої людини, достатній рівень проявляють 16%, низький 18% дітей з традиційних умов ДНЗ, в порівнянні з дітьми з особистісно–орієнтованих умов ДНЗ, у яких достатній рівень емпатійності проявляють 20%, а низький 13% дітей. Вищі показники дітей з особистісно – орієнтованих умов можна пояснити їх більшою чутливістю до інших, співпереживання, бажанням допомогти. За другим критерієм, сприйняття емоційного стану інших людей, достатній рівень розвитку проявляють 16%, низький 15% дітей з традиційних умов ДНЗ, в порівнянні з дітьми з особистісно – орієнтованих умов ДНЗ, у яких достатній рівень сприйняття емоційного стану інших людей проявляють 24%, а низький 8%. Вікова динаміка розуміння дітьми дошкільного віку емоційних станів може бути виражена у наступних положеннях: у старшому дошкільному віці рівень розуміння дітьми емоційних станів підвищується; у старшому дошкільному віці сприйняття експресії стає більш диференційованим, що позначається на точності оцінки переживання людини; збільшується активний та пасивний словник визначення емоційних станів. За третім критерієм, емоційна відкритість, достатній рівень розвитку проявляють 19%, низький 16% дітей, які виховуються в традиційних умовах ДНЗ. Порівнюючи з дітьми з особистісно–орієнтованих умов, у яких достатній рівень розвитку, за даним

показником, проявляють 23% дітей, а низький 12% дітей. Такі діти емоційно відкриті до спілкування з іншими дітьми, дорослими; вони яскраво виявляють свої емоції та почуття в активній діяльності, в грі. Порівнюючи особливості емоційно-почуттєвого розвитку дітей з різних умов ДНЗ, виявлено, що діти з особистісно-орієнтованих умов мають вищі показники за всіма критеріями. Це можна пояснити тим, що саме особистісно-орієнтована модель активізує емоційно-почуттєвий розвиток дітей, комплексним підходом до процесу виховання. В цілому констатовано, що є різниця в показниках емоційно-почуттєвого розвитку у дітей з традиційних та особистісно-орієнтованих умов, при чому вищі показники у останніх. Виявлено, що у дітей з традиційних умов ДНЗ, недостатній рівень розвитку емпатійного ставлення до інших людей, недостатній рівень сприйняття емоційного стану інших людей та емоційної відкритості. Все це дозволяє зробити висновок, що емоційно-почуттєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку, які виховуються в традиційному ДНЗ потребує створення спеціальних умов, спрямованих на оптимізацію та збагачення позитивного емоційного досвіду дитини. Таким чином, емоційно-почуттєвий розвиток дитини старшого дошкільного віку потребує особливої уваги, цілеспрямованої роботи з боку батьків, педагогів та психологів.

Список використаних джерел

1. Эмоциональное развитие дошкольников: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений /А.Д. Кошелева, В.И. Перегуда, О.А. Шаграева /Под ред.О.Ш. Шаграевой, С.А. Козловой. – М.: Издательский центр “Академия”, 2003. – 176 с.
2. Эмоциональное развитие дошкольника: Пособие для воспитанников детского сада /Запорожец А.В. – М., 1985. – 176 с.
3. Запорожец А.В. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста/ Запорожец А.В., Неверович Я.З., Кошелева А.Д. и др. – М., 1986. – 176 с.
4. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навчальний посібник для вищих навчальних закладах/ Кононко О.Л. – К.: Освіта, 1998. – 255 с.
5. Кравцов Г.Г., Кравцова Е.Е. Шестилетний ребенок. Психологическая готовность к школе. – М.: Знание, 1987.–80 с.

By basic directions of development of emotions and senses which predetermine harmonious personality growth of preschool child is: to recognize development of ability basic emotions after characteristic external signs; development of the emotional experiencing is from less proof to fleeting; development of emotional sensitiveness, empatii is spivperezshivannya; forming of higher senses – moral, aesthetically beautiful, intellectual.

Key words: emotions, senses, emotional experiencing, to put preschool age.

Отримано 20.03.2009

УДК 159.923.2 – 053.67

Л.М. Співак

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті розглядаються поняття «національна ідентичність», структурна будова національної ідентичності та особливості становлення національної ідентичності в студентської молоді.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, юнацький вік.

В статье рассматривается понятие «национальная идентичность», структура национальной идентичности, а также, особенности становления национальной идентичности в юношеском возрасте.

Ключевые слова: идентичность, национальная идентичность, юношеский возраст.

На сучасному етапі розвитку української держави особливої ваги набувають дослідження психології національного. Національне відродження є одним із основних показників розвитку людства. Значний вплив на міжособистісні стосунки, міждержавні відносини зумовлюють такі фактори, як: усвідомлення власної належності до певного народу, нації, пошуки відмінностей від інших народів, націй.